

Bibelen – en arena for strid

DEL 2

Da reformatorene oversatte Det nye testamentet, valgte de å bruke andre manuskripter enn den latinske Vulgata. Tror vi at Gud ledet reformasjonen? Tror vi at Han også ledet valget av manuskripter? Hvorfor blir det da utgitt nye protestantiske Bibler i dag som bygger på andre manuskripter?

Vulgata

I antikken var gresk et ”verdensspråk”, omtrent slik som engelsk er i dag. Det antas at Det nye testamentet først ble spredt på gresk, før oversettelser til lokale språk – som syrisk, latin, armensk, koptisk, gotisk etc. – etter hvert dukket opp. I kirken i Roma ble gresk brukt til rundt midten av 100-tallet e.Kr. I den vestlige delen av Romerriket ble det så mer og mer vanlig med latinske oversettelser.

På slutten av 300-tallet fantes det utallige latinske bibeloversettelser. I 383 e.Kr. ba pave Damasius derfor en av samtidens mest lærde menn, Hieronimus (ca. 342-420), om å lage en revisjon av den Bibelen som ble brukt i Roma. I 405 e.Kr. var arbeidet ferdig, og utgaven ble kjent som *den latinske Vulgata*.

De gamle latinske oversettelsene av Det gamle testamentet var basert på Septuaginta, en gresk oversettelse fra det 1. eller 2. årh. f.Kr. Til Septuaginta var det med årene blitt lagt til enkelte andre bøker, som er blitt kjent som *apokryfe bøker*. Hieronimus foretrakk å bruke den hebraiske teksten da han oversatte Det gamle testamentet. Ettersom de apokryfe skriftene ikke var med i den hebraiske kanon, ønsket Hieronimus i utgangspunktet å utelate dem. Likevel lot han seg overtale til å ta dem med. Vulgata inneholder derfor, i tillegg til de 39 bøkene som er kjent fra protestantiske Bibler, også Tobits bok, Judits bok, Visdommens bok, Siraks bok, Baruks bok og 1. og 2. Makkabeerbok.

Selv om det også fantes andre manuskripter, ble Vulgata snart den anerkjente teksten i hele Vest-Europa.

Protestantiske bibeloversettelser

I 1516, året før Martin Luther (1483-1546) slo opp sine 95 teser på slottskirkedøren i Wittenberg, publiserte Desiderius Erasmus (1466-1536) en gresk utgave av Det nye testamentet. En ny utgave kom i 1519. Det var denne Luther brukte da han oversatte Det nye testamentet til tysk i 1522.

Erasmus publiserte siden tre nye utgaver av det greske nytestamentet, i henholdsvis 1522, 1527 og 1535. De to siste utgavene ble benyttet av Robert Estienne (Stefanus) (1503-1559) i hans greske nytestamente fra 1550. Denne utgaven er kjent som *editio regia*, ”den kongelige utgaven”. På 1600-tallet ble denne teksten igjen trykket opp med forordet ”*Textum ergo habes, nunc ab omnibus receptum...*”. Stefanus’ greske utgave fra 1550 ble derfor kjent som *Textus Receptus* (”den overleverte tekst”; eng. *the Received Text*). Betegnelsen *Textus Receptus* blir også av og til brukt med referanse til Erasmus’ greske nytestamente.

I England hadde John Wycliff (1324-1384) allerede på 1300-tallet oversatt den latinske Vulgata til engelsk. På begynnelsen av 1500-tallet laget William Tyndale (1490-1536) en ny engelsk utgave, nå basert på Erasmus’ greske nytestamente. Oversettelsen av Det nye testamentet ble trykket opp i Tyskland og deretter smuglet inn i England, hvor det – mot kirkens vilje – ble spredt rundt til vanlige

folk. I 1535 ble Tyndale kidnappet, og etter å ha tilbrakt 1 ½ år i fengsel ble han dømt til døden for kjetteri. Han ble kvalt og deretter brent.

Som svar på Den katolske kirkes påstand om at de hadde gitt folk Bibelen, og at de var de eneste som kunne tolke den, svarte Tyndale:

"Vet dere hvem som lærte ørnene å finne sitt bytte? Det var den samme Gud som lærer sine sultne barn å finne sin Far i hans ord. Dere har ikke gitt oss Skriften, men har tvert imot skjult den for oss. Dere brenner dem som forkynner den, og hvis dere kunne, ville dere brenne selve Bibelen."

Tyndale fikk aldri fullført oversettelsen av Det gamle testamentet, men hans venner videreførte arbeidet. I 1535 kom den første fullstendige engelske bibeloversettelsen. Det nye testamentet og de fem mosebøkene var oversatt av Tyndale. Resten var utført av Miles Coverdale (1488-1568). En annen utgave, kalt Matthew's Bible, kom i 1537 under pseudonymet Thomas Matthew. Utgiveren antas å være Tyndales venn John Rogers (1500-1555). Som den første protestantiske martyr under dronning Mary I av England, ble Rogers brent levende i 1555.

King James Version

På begynnelsen av 1600-tallet fantes det flere engelske bibelutgaver. Det var mange som mente at noen av disse var dårlige, blant annet kong James I, som selv var personlig interessert i bibelstudier og oversettelser. Det ble derfor bestemt at det skulle lages en ny utgave. Rundt femti professorer i gresk og hebraisk var med i komiteen, og de ble organisert i seks grupper: tre arbeidet med Det gamle testamentet, to med Det nye testamentet og én med apokryfene. Når én gruppe hadde revidert en bok, ble den sendt til de andre gruppene for kritikk og respons.

Som grunnlag for Det gamle testamentet, ble den masoretiske utgaven til Daniel Bomberg (1524/25) benyttet (hebraisk). Det nye testamentet ble basert på *Textus Receptus*, samt et par lett endrede utgaver av denne fra slutten av 1500-tallet. Arbeidet startet i 1604, og i 1611 ble den fullstendige *King James Version* utgitt. Apokryfene var plassert i en egen seksjon mellom Det gamle og Det nye testamentet, slik det var blitt gjort med alle engelske Bibler etter mønster fra Coverdale-utgaven (1535). I 1666 kom den første King James-utgaven uten apokryfe skrifter.

King James-utgaven var egentlig ingen ny oversettelse, men en revisjon av *the Bishops' Bible* (1568), som var en revisjon av *the Great Bible* (1539), som var en revisjon av *Tyndale* og *Coverdale* (1535), som altså var basert på Erasmus greske nytestamente. King James Version ble snart den dominerende engelskspråklige bibelutgaven og trolig den viktigste protestantiske Bibelen.

Gunpowder Treason Plot

I 1605, året etter at arbeidet med King James-utgaven tok til, forsøkte en gruppe engelske katolikker å ta livet av kong James I. Planen var å sprengte the House of the Lords under åpningen av parlamentet den 5. november. Sammensvergelsen ble oppdaget og avverget. Guy Fawkes, som hadde ansvaret for sprengstoffet, ble arrestert og henrettet. Flere jesuittprester skal ha vært involvert i planleggingen av attentatet. Hendelsen illustrerer spenningen mellom katolikker og protestanter på den tiden.

Ulike greske manuskripter

Frem til slutten av 1800-tallet var så og si alle protestantiske bibeloversettelser basert på Textus Receptus. På 1800-tallet skjedde det imidlertid en forandring innen det akademiske bibelforskningsmiljøet, som har ført til at de moderne bibelutgavene nå avviker fra de tidligere protestantiske utgavene på mange steder.

Siden Erasmus utgav sitt greske nytestamente, er det blitt oppdaget en rekke greske manuskripter. Disse er forskjellige på mange områder, f.eks. i hva som er tatt med i ett enkelt bibelvers eller i et kapittel, hvilke ord som benyttes, ordenes rekkefølge etc. Basert på likheter mellom de ulike manuskriptene, har noen forskere valgt å dele dem i tre grupper (teksttradisjoner):

- 1) *Den alexandrinske teksttradisjonen* – der vi finner noen av de eldste bevarte manuskriptene
- 2) *Den bysantinske teksttradisjonen* – hvor vi finner flertallet av alle bevarte greske manuskripter
- 3) *Den vestlige teksttradisjonen* – som har den formen vi finner i de gamle latinske utgavene

Textus Receptus kan sies å tilhøre den bysantinske teksttradisjonen. Ulike kilder oppgir at 80-95% av alle manuskripter tilhører denne gruppen. Også den greskortodokse kirkes nytestamente fra 1904 hører til her. Zane C. Hodges og Arthur L. Farstad har laget en eklektisk gresk utgave av Det nye testamentet basert på den vanligste lesemåten i de yngre bysantinske manuskriptene. Denne utgaven blir kalt *The Majority Text* ("Majoritetsteksten"). I en sammenlikning av Textus Receptus og Majoritetsteksten, er det blitt funnet ca 1800 forskjeller, hvorav ca 1000 er merkbare i oversettelse. Forskjellene er imidlertid ikke store. Det er heller ikke gitt at Majoritetsteksten gjengir den korrekte bysantinske lesemåten. Den er kun en rekonstruksjon, basert på hovedtendensen i en del manuskripter.

Codex Sinaiticus og Codex Vaticanus

De eldste bevarte nedtegnelsene av Det nye testamentet tilhører den alexandrinske teksttradisjonen. Lesemåten finnes også i koptiske manuskripter (Egypt). Det er opp gjennom århundrene laget få kopier av manuskriptene i den alexandrinske gruppen, i motsetning til de bysantinske, som er blitt kopiert i hundrevis. Uten å gå inn i den diskusjonen nå, kan dette være en indikasjon på at de alexandrinske manuskriptene var mindre anerkjent i fortiden.

Ett av de viktigste manuskriptene i denne gruppen, er det såkalte *Codex Sinaiticus*, datert til 300-tallet e.Kr. Dette ble funnet av Constantin Tischendorf (1815-1874) i 1844 i en søppelkurv i St.Katarina-klosteret, et ortodoks kloster ved det som i dag kalles Sinai-fjellet i Egypt. Manuskriptet inneholder omlag halve gamletestamentet i form av Septuaginta-oversettelsen, de apokryfe skriftene, hele nytestamentet, samt to andre bøker (Hermas hyrde og Barnabasbrevet).

Det aller eldste kjente manuskriptet er *Codex Vaticanus*, også datert til 300-tallet e.Kr. Manuskriptet skal ha blitt oppbevart i Vatikanets bibliotek siden midten av 1400-tallet. Med unntak av noen få apokryfer og enkelte sider, skal C. Vaticanus inneholde hele Septuaginta og de fleste av bøkene i Det gamle testamentet. Mange regner nå C. Vaticanus for å være det beste greske manuskriptet.

Etter at C. Vaticanus og C. Sinaiticus ble publisert på 1860-tallet, ble den bysantinske teksttradisjonen, og særlig Textus Receptus, utsatt for hard kritikk. I de påfølgende tiårene ble det utgitt flere nye greske nytestamenter, basert på C.Vaticanus og C.Sinaiticus. Av disse er Tischendorf sitt og Wescott og Hort sitt de mest kjente. Disse var ikke så veldig ulike, ettersom begge bygde på de samme

manuskriptene. Tischendorf la imidlertid mest vekt på C. Sinaiticus, og Wescott og Hort på C. Vaticanus.

Hvem er mest lik originalen?

Det finnes ingen bevarte originalmanuskripter av bøkene i Det nye testamentet, bare kopier. Det store spørsmålet er derfor: Hvilken av de ulike teksttradisjonene er mest lik originalen? Dette er ett av spørsmålene tekstkritikken forsøker å besvare.

Siden 1800-tallet har det mest populære argumentet vært at de eldste manuskriptene er de beste. Med "de eldste manuskriptene" menes spesielt C.Vaticanus og C.Sinaiticus. Argumentet kan ved første øyekast synes logisk, men det kan likevel være på sin plass å spørre: At noe er gammelt, betyr det nødvendigvis at det er riktig?

Både C.Vaticanus og C.Sinaiticus er datert til 300-tallet e.Kr. Det betyr at det er ca 300 år mellom originalen og dem! Det sentrale spørsmålet blir derfor: Hvor lang tid må det gå før det oppstår en feil?

I 2.Kor.2,17 forteller Paulus at forfalskning av Guds ord var et problem allerede på hans tid (midten av det 1. årh. e.Kr). Vi har også et utsagn fra kirkehistorikeren Eusebius (263-339) om at kjettere allerede på begynnelsen av det 2. århundre forandret skriften for å tilpasse den til sin tro og lære. At et manuskript er eldre enn et annet, er derfor *ingen* garanti for at det inneholder mindre feil.

Likevel er det dette argumentet som stadig kommer igjen og igjen – f.eks. slik vi kan lese om den nyeste norske bibeloversettelsen (2005/11): "*Oversettelsen bygger på de eldste håndskriftene og er derfor svært pålitelig.*" [Merk ordlyden: "*derfor*"!] (fra: www.bibel.no/Hovedmeny/OmBibelen/Bibelen2011.aspx). Men det er *ingen* vitenskapelig begrunnelse for denne påstanden, og heller ingen naturlov. Det kan heller beskrives som propagandateknikk (jf. sitatene fra Hitler og Goebbels (se egen rute), uten sammenlikning forøvrig).

"Ved hjelp av skarpsindige løgner som stadig blir gjentatt, er det mulig å få folk til å tro at himmelen er helvete og helvete er himmelen. Jo større løgner er, jo lettere vil den bli trodd." – Adolf Hitler

"Selv den beste propagandateknikk vil ikke gi noen suksess med mindre man stadig er bevisst ett grunnleggende prinsipp – det må begrenses til noen få poeng, og de må gjentas igjen og igjen." – Josef Goebbels

Dagens greske nytestamente

De man trolig i størst grad kan takke for at C.Sinaiticus og C.Vaticanus har fått så stor innflytelse, er Brooke F. Westcott (1825–1901) og Fenton J. A. Hort (1828–1892). De publiserte sitt greske nytestamente i 1881. Målet med denne utgaven var å forsyne bl.a. geistlige og skoler med et gresk nytestamente som ikke inneholdt det de mente var feil fra den bysantinske teksttradisjonen (jf. Hort, *Life*, Vol.I, s.250). Og mange mener de lyktes med det. I forordet til et opptrykk av nytestamentet deres fra 2007, sier Eldon Jay Epp: "*...deres tekst representerer en endelig seier over Textus Receptus.*" (s.xv).

Noe av grunnen til at Wescott og Hort fikk så stor innflytelse, er den betydning teksten deres fikk i de såkalte Nestle-Aland-utgavene av det greske nytestamentet. Den første utgaven ble utgitt av Eberhardt Nestle (1851-1913) i 1898. Han sammenliknet da den greske utgaven til Tischendorf med utgaven til Wescott og Hort. Der disse var uenige, sammenliknet han med en tredje utgave (først Weymouth, siden Weiss). Han valgte så den lesemåten som fikk støtte av flertallet. Nestles utgave fikk særlig stor

innflytelse da *The British and Foreign Bible Society* (et økumenisk bibelselskap) valgte denne i stedet for Textus Receptus i 1904.

Nestle utgav 8 nye utgaver av det greske nytestamentet. Etter hans død i 1913, overtok sønnen, Erwin Nestle (1883-1972), som redaktør. Siden den 21. utgaven (1952) har Kurt Aland (1915-1994) vært medansvarlig redaktør. Utgavene kalles derfor Nestle-Aland.

I 1955 ble The United Bible Societies dannet som en sammenslutning av fem bibelselskaper fra ulike nasjoner. Formålet var å utgi et nytt gresk nytestamente. Kurt Aland var én av fire personer som ble invitert til å ta seg av dette arbeidet. Utgaven, som var en revisjon av Nestles tekst fra 1927, var eklektisk (dvs. en rekonstruksjon basert på ulike manuskripter) og ble publisert i 1966. En ny utgave kom i 1968. Nå var også kardinal Martini med i komiteen, som dermed bestod av fem personer (jf. Del 1).

Den samme komiteen stod bak UBS's tredje utgave (1975), som ble anbefalt i *Retningslinjer for tverrkirkelig samarbeid i oversettelse av Bibelen* (jf. Del 1). Siden han var så fornøyd med resultatet, valgte Aland å benytte den samme greske teksten i den 26. utgaven av Nestle-Aland (1979). Den greske teksten er bevart uendret i USB's fjerde utgave (1993) og i Nestle-Alands 27. utgave (1993). I begge utgaver var det imidlertid gjort forandringer i det tekstkritiske apparatet, der bl.a. gamle lesemåter som støtter den bysantinske teksttradisjonen, er blitt fjernet.

FOTO: Kurt Aland besøker pave Johannes Paul II, 1984 Fra Wikimedia Commons, krediteres til: Felici Roma, uavhengig av artikkelen.
Se også: http://en.wikipedia.org/wiki/Kurt_Aland

Konklusjon

Helt siden de første århundrer e.Kr. har Bibelen vært en arena for strid. Den katolske kirke kjempet i århundrer for å hindre at vanlige mennesker fikk kunnskap om Bibelens lære, blant annet ved å forby den og forfølge dem som forsøkte å spre den. Kirken klarte likevel ikke å binde Guds ord. Reformatorene stod frem som kritikere av kirkens lære og praksis, basert på det de selv kunne lese i Bibelen, og de lot andre få del i denne kunnskapen.

Da reformatorene oversatte Bibelen til folkespråkene, valgte de å basere seg på andre manuskripter enn den latinske Vulgata, som kirken anerkjente. Kirken forsøkte å stanse spredningen av de protestantiske Biblene, men mislyktes, og bibelutgavene bar protestantismen videre.

Særlig fra 1800-tallet har kampen mot Bibelen tatt en ny vri. Det er ikke lenger straff og trusler som rettes mot de manuskriptene som reformatorene en gang benyttet, men akademiske argumenter og en stille, gradvis endring av bibeloversettelsene. Tidlig i prosessen ble argumentene fremmet av personer som *offentlig* stod frem som protestanter, men som likevel var tilhengere av Den katolske kirke (f.eks. Wescott og Hort, mer om dem i Del 3). Den uttalte planen var å rydde Textus Receptus av veien, og utover 1900-tallet ser vi hvordan de i stor grad har lyktes med det.

De moderne bibelutgavene har til hensikt å fremme enheten mellom kirkene – eller, for å si det som Det annet vatikankonsil: "*å GJENopprette enheten mellom alle de kristne*". Motreformasjonen pågår fortsatt, og Bibelen er en viktig arena for striden.